

<https://doi.org/10.15407/rksu.39.213>

УДК 94:82-6](477.5)-058.12"18"

Олег Журба, доктор історичних наук, професор,
професор кафедри спеціальних галузей історичного знання
та дидактики історії, Дніпровський національний університет
ім. Олеся Гончара (Дніпро, Україна)
ORCID: 0000-0002-7800-0743
E-mail: zhurba.oi@i.ua

**УКРАЇНОМОВНА ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА
ДВОРЯНСТВА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ**
(з приводу видання: **Український дворянський
епістолярій** : хрестоматія / упоряд.: М. Будзар,
М. Вінтонів, А. Гедьо, О. Іванюк, Є. Ковальов,
О. Матвієнко. Київ : Київ. стол. ун-т
ім. Б. Грінченка, 2025. 244 с.)

Метою роботи є представлення і аналіз видання «Український дворянський епістолярій: хрестоматія» як наукового та дидактичного проекту, покликаного археографічними методами спростувати стійкий історіографічний стереотип щодо «денаціоналізації» соціальної еліти Лівобережної України XIX ст., «зради» нею національних інтересів. **Методологічною основою** стало використання методів джерелознавчого, історіографічного та археографічного аналізу, що дозволило продемонструвати склад, інформаційний та дидактичний потенціал хрестоматії, принципи відбору джерел для публікації, археографічні та історіографічні контексти проекту, виявити дискусійні питання введення до наукового обігу епістолярної спадщини дворянства XIX ст., висловити власну позицію щодо конфлікту історичних та мовознавчих археографічних видань і шляхів його можливого подолання. **Наукова новизна** полягає в тому, що аналітично репрезентований

Цитування: Журба О. Україномовна епістолярна спадщина дворянства Лівобережної України (з приводу видання: Український дворянський епістолярій : хрестоматія / упоряд.: М. Будзар, М. Вінтонів, А. Гедьо, О. Іванюк, Є. Ковальов, О. Матвієнко. Київ : Київ. стол. ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. 244 с.) *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 4 (39). С. 213—224. <https://doi.org/10.15407/rksu.39.213>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

оригінальний тематичний археографічний проєкт створений на межі історичної науки та порівняльно-історичного мовознавства. Виявлені суперечності у справі підготовки археографічних видань для різної наукової та цільової аудиторії. Підкреслена органічна конфліктність дидактичних та академічних археографічних публікацій. Виявлені і запропоновані можливі механізми в пошуку компромісів під час підготовки археографічних видань синтетичного характеру. Підкреслено проблемність, а водночас актуальність і перспективність археографічної роботи для освоєння українською історичною наукою нових проблемно-тематичних просторів. **Висновки.** Видання українського дворянського епістолярю стало результатом творчих зусиль істориків та мовознавців Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка, що підтверджує реноме цього закладу як одного з провідних осередків археографічної практики в українській історіографії. Зразки листування представників соціальної еліти переконливо доводять активну присутність в їхній письмовій комунікації української мови. Водночас реалізація цього проєкту поставила низку дискусійних питань щодо методів підготовки (та доцільності взагалі) крупних археографічних проєктів з різнонаправленим цілепокладанням.

Ключові слова: дворянство Лівобережної України, археографічні практики, історична дидактика, епістолярна спадщина, історіографія історії України XIX ст., джерелознавство.

Актуальність теми визначена складним цільовим позиціонуванням археографічного видання «Український дворянський епістолярій» та розташуванням його в декількох дисциплінарних вимірах, що потребує осмислення прийомів і методів реалізації цих завдань. Заслужує на увагу новаторська постановка питання щодо стану й динаміки мовного режиму письмової комунікації еліти як невід'ємного елементу колективного портрета українського дворянства. В контексті соціальної та інтелектуальної історії актуальність даного археографічного комплексу міцно пов'язана з можливістю його використання в дискусіях щодо ієрархій ідентичностей українського дворянства. Публікація листів першої половини XIX ст. надає також значимий ресурс для розгляду багатьох проблем у галузі порівняльно-історичного мовознавства. Історіографічний пафос видання спрямований на суттєве розширення, а нерідко й перегляд, традиційних уявлень щодо ролі і місця провідної соціальної верстви в суспільних та культурних процесах. Водночас виконаний у форматі хрестоматії, проєкт орієнтований на запити студентської аудиторії як істориків, так і філологів, що ускладнює реалізацію його дослідницьких завдань та ставить перед ініціаторами подібних видань низку непростих теоретичних і методичних питань.

Аналіз досліджень і публікацій. Накопичений за роки незалежності археографічний ресурс листування дворян Лівобережної України постгетьманської доби створив надійний джерельний ґрунт для перегляду сформованих у народницькій і радянській історіографії стереотипів щодо визначення ролі та місця цієї соціальної верстви в історії й культурі кінця XVIII — початку XX ст. [5; 10; 13]. Це дозволило також суттєво розши-

рити проблемно-тематичний репертуар та міждисциплінарний методологічний потенціал вітчизняної соціальної історії. Українське дворянство сприймається зараз не лише як домінуюча соціальна група, наділена екслюзивними становими правами та почесними державними й суспільними обов'язками, а як складний, багатовимірний, глибоко контекстуальний предмет дослідження [11].

У центрі уваги сучасної української історіографії опиняються повсякденні практики, родинне життя, почуття та емоції, думки та мрії, мотиви та уявлення, освітні стандарти та інтелектуальні замисли, регіональні та культурні специфіки елітної верстви. Дещо узагальнюючи, у цьому можна побачити глибокий інтерес сучасних дослідників не стільки до зовнішніх проявів соціального ества дворянства, скільки до його духовного життя, ірраціональних факторів, творчої лабораторії, «паралельного світу».

Безумовно, наявне різноманіття дослідницької оптики пов'язане із загальним процесом «дорослішання» української історіографії, з її орієнтацією на сучасну світову гуманітаристику, прагненням надолужити теоретико-методологічне відставання від неї. Водночас не варто забувати і про власні традиції соціальної історії, заманіфестовані ще у програмі тотального вивчення всіх соціальних груп М.Д. Іванишева кінця 1850-х років, що накреслила напрями історичних досліджень на багато десятиліть. Ця програма й досі почасти не втратила свого мобілізуючого значення [8].

Особливе місце в розширенні проблематики студій з історії дворянства та формуванні запитів до оновлення методологічного інструментарію відіграє археографічне освоєння теми, що, з одного боку, надає можливість потужно нарощувати щільність наукового опрацювання дослідницького простору, а з іншого, — акцентувати увагу на тих питаннях та дискусійних вузлах, які сучасним гуманітаріям здаються найбільш затребуваними тут і зараз. Так само, як свого часу, у 1843 р., засновники Тимчасової комісії для розбору давніх актів (Київської археографічної комісії) відверто визначали стратегію своїх археографічних проєктів як антипольську та антишляхетську [7], так і головний редактор цієї провідної вітчизняної археографічної установи середини XIX ст. В. Антонович для підготовки тому «Архива Юго-Западной России», присвяченого історії правобережної шляхти XVII—XVIII ст., на догоду тодішнім суспільно-політичним запитам відбирав саме ті архівні документи, які підтверджували «зраду» елітою національної культури, мови, релігії [1].

Метою дослідження стало аналітичне представлення видання «Український дворянський епістолярій: хрестоматія» й виявлення значення методів та принципів підготовки публікації історичних джерел у формуванні професійної історіографічної та археографічної культури. Наукова стратегія проєкту була покликана, за задумом його авторів, спростувати археографічними методами стійкий історіографічний стереотип щодо

«денаціоналізації» соціальної еліти Лівобережної України ХІХ ст., «зради» нею національних інтересів. Дидактичним же завданням стало створення хрестоматії, матеріали якої могли би використовуватися в навчальному процесі студентами-істориками і філологами.

Виклад основного матеріалу. І теоретики, і практики в галузі археографії завжди стояли і будуть поставлені в майбутньому перед проблемою принципів відбору джерел до археографічних публікацій. Зрозуміло, що найбільш задовільним слід вважати суцільне, пофондове видання, яке адекватно відображає процес фіксації соціально значимої інформації, її синхронний відбір та історію збереження. Але практика такого роду, орієнтована на археографічне відображення процесу і результатів фондування, не здатна відповідати сучасним суспільно-політичним, громадським та дидактичним запитам до архівних джерел та їхнього археографічного відтворення. Окрім того, така практика занадто копітка і затратна як у матеріальному, так і в дослідницькому вимірах. А тому, стикаючись здебільшого з проблемно-тематичними археографічними проектами, варто розуміти, що у цьому випадку ми маємо справу із «зустріччю» реального історичного процесу, який відобразився у збереженій архівній інформації, та тими сучасними дослідницькими дискурсами, що викликали зацікавленість до даного архівного матеріалу, постановку дослідницьких завдань та, нарешті, визначили критерії відбору ретроспективної інформації.

Незважаючи на наявність спеціалізованих академічних, архівних, бібліотечних та музейних інституцій, до профілю яких відноситься освоєння й розробка теорії і практики вивчення та публікації архівних джерел, останнім часом до цього археографічного ландшафту несподівано, але органічно і потужно вписалася, як досить помітний історіографічний та археографічний факт, продуктивна робота викладачів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. До сього дня їхнім головним здобутком став археографічний серіал Марини Будзар та Євгена Ковальова «З Галаганівського архіву», де у трьох томах, ефектно поєднуючи проблемно-тематичний та пофондовий (точніше принцип тотального видання архівного документа) критерії, автори відкривали зацікавленим читачам світ родинного повсякдення, інтимних переживань, дружніх і сімейних стосунків, напруженого пошуку власних станових, національних, етичних та естетичних ідентичностей, внутрішньої духовної боротьби одного із центральних персонажів суспільного життя Лівобережної України / Малоросії середини ХІХ ст. Григорія Павловича Галагана [4; 12; 15]. Безумовна наукова значимість цього проекту та висока професійна культура його виконання вже підкреслювалися в літературі [6]. Одним з його важливих результатів і самі автори, і рецензенти відмічали не лише активне включення корпусу опублікованих галаганівських паперів до дослідницької практики, але й їх широке використання в науково-дидактичній роботі (написання

конкурсних, курсових, магістерських, студентських праць, обговорення цих документів на засіданнях наукових гуртків, використання в монографічних та дисертаційних дослідженнях тощо). Перекоаний, що питання відбору документів до цих публікацій вирішувалося його організаторами і виконавцями як університетськими викладачами з урахуванням впливу на студентську аудиторію¹.

Тримаючись обраного дослідницького і дисциплінарного курсу, М. Будар та Є. Ковальов, долучаючи ширше коло колег з Університету Б. Грінченка, у травні 2025 р. презентували нову археографічну публікацію, яка органічно й дещо несподівано продовжила їхні попередні видання [14]. Дослідницький та дидактичний пафос книжки пов'язаний з опозицією історіографічному кліше щодо «денацифікації» вітчизняної соціальної еліти та її «зради» національній справі: «Листування, що публікується в збірці, об'єднується за змістовною ознакою — унаочнити явище функціонування української мови як писемної в елітарному середовищі Лівобережної України першої половини XIX ст.» [2].

Структура проекту доволі складна і підпорядкована реалізації його задуму. З 244 сторінок вступні дослідження займають 51 сторінку, власне публікації листів — 63, фотокопії листів — цілих 100 сторінок, поради студентам щодо методів і алгоритмів роботи з епістоляріями — 5, бібліографія основних епістолологічних досліджень займає 3 сторінки, а орієнтовна тематика студентських наукових робіт — одну. Наприкінці на 6 сторінках вміщені таблиці співвідношення україномовних та російськомовних дворян Лівобережної України, а також світлини з портретами авторів представленого у книжці листування (7 сторінок). Така розлога структура покликана допомогти студентам орієнтуватися у складному і розгалуженому просторі соціальної історії, епістолології, історичного мовознавства.

Головними, а часом і вирішальними особливостями «Українського дворянського епістолярю», що забезпечили як новаторство та переваги, так і очевидні обмеження, стали його відверта і декларативна дидактичність та полідисциплінарність. Видання розраховане не лише на студентів-істориків, які вчать прийомам джерельної евристики, відбору репрезентативної інформації та її наукової інтерпретації і для яких граматичні, синтаксичні, стилістичні та орфографічні особливості тексту мають другорядне значення. Разом із професійними істориками для своїх підопічних видання

¹ Справді, сучасний допитливий студент не пройде повз щоденник свого однолітка 1836—1841 рр., де поряд з учнівськими та родинними справами занотовані переживання щодо інтимного життя, сексу, дружби, кохання, ставлення до влади та ворожого до молоді людини світу. Важко не зацікавитися подорожніми враженнями від країн, міст і сіл Західної Європи, які родина Галаганів регулярно відвідувала в 1840—1860-х роках. Листування Г. Галагана з дружиною відкриває невідомі й несподівані грані подружніх стосунків українського дворянства.

готували й досвідчені філологи з метою навчити не стільки аналізувати зовнішні події та внутрішній світ авторів листування, скільки виявляти мовні структури і склад епістолярних текстів, вивчати співвідношення усної і писемної комунікації, регіональні специфіки різних мовних ситуацій та їхню динаміку, — тобто коло питань, що визначають проблемний простір порівняльно-історичного мовознавства. Простіше кажучи, завдання та прийоми історичного та філологічного археографічних проєктів органічно вступають тут у конфлікт, вихід з якого міг би зашкодити науковій ідеології видання.

У цій непростій ситуації упорядники шукали і, нерідко доволі успішно, знаходили стратегії реалізації свого міждисциплінарного проєкту, гармонізації конфлікту дослідницьких завдань. Одна з них полягала в тому, аби широко представити не лише самі археографічні публікації, а й численні фотокопії листів, що дозволить студентам (як історикам, так і філологам) практикуватися в читанні архівних текстів, а дослідникам — перевіряти археографічну культуру самого проєкту. Варто зазначити, що відповідний розділ є найбільшим у книжці (100 сторінок) і яскраво репрезентує, окрім іншого, палеографічну культуру дворянства.

Інший шлях до узгодження завдань філологічного та історичного археографічного видання — відбір до друку листів знакових персонажів історії Лівобережної України XIX ст. Їхня епістолярна практика представляла не лише зразки української мови, рефлексії щодо її долі та проблем унормування, але й ставала засобом обговорення значимих суспільно-політичних, господарських, повсякденних проблем. Серед 12 авторів — такі видатні суспільні діячі, як П. Куліш, О. Бодяньський, М. Ригельман, Г. Галаган, А. Лизогуб, О. Маркович, А. Метлинський, М. Милорадович та інші.

Наступним кроком у підготовці міждисциплінарної археографічної публікації стала серія змістовних аналітичних передмов, які окреслили контексти розуміння наданих археографічних матеріалів. Є. Ковальов зробив змістовний аналіз практик використання української мови у дворянському середовищі Полтавської та Чернігівської губерній [9], М. Будзар представила інформаційний потенціал, дослідницькі можливості та антропологічні параметри листування як способу дистанційної комунікації [2]. Т. Вінтонів та О. Матвієнко вмістили спостереження щодо лінгвістичної ситуації XIX ст., відображеної в листах [3].

Виданню україномовного епістолярного комплексу не можна відмовити у високій археографічній культурі, запорукою чого є бездоганна наукова репутація укладачів. Наявність змістовних передмов, які вводять читача в різноманітні дисциплінарні та проблемно-тематичні контексти, докладних посторінкових приміток до тексту кожного листа, стислих біографічних відомостей про їхніх авторів, обов'язкова присутність археографічних легенд із вказівками на місце зберігання кожної епістоли, — все це не лише

показник кваліфікації укладачів (звичайно і її також), але й суттєва допомога адресній аудиторії в розумінні як змісту епістолярного спілкування, так і його місця в соціальних комунікаціях та культурі вітчизняної соціальної еліти першої половини XIX ст.

Водночас не можна не помітити й деякі пробіли, неточності та упущення як суто археографічного, так і епістолологічного характеру. Так, у публікації відсутня власне археографічна передмова з окресленням хронологічних рамок, кількісних параметрів, принципів і критеріїв відбору листів та їх авторів, з представленням використаних архівних зібрань, археографічних повторів, що змушує зацікавлених читачів задовольняти свою допитливість самостійно. Переконалий, що ця, на перший погляд, формальна частина видання має принципове значення для визначення наукової стратегії, методів її реалізації, розуміння предметного простору, що може суттєво вплинути на результати пізнавальних процедур.

У книжці, де в центрі уваги аналіз мовних практик соціальної еліти колишньої Гетьманщини цілого XIX — початку XX ст., з 33-х опублікованих листів 31 лист відноситься лише до десятилітнього періоду 1847—1858 рр. (і ще по одному до 1808 та 1846 рр.), що робить дослідницьку частину видання позбавленою археографічного підґрунтя. Так, надзвичайно важливий і цікавий аналіз соціального, гендерного, регіонального вимірів мовно-культурної ідентичності дворянства, представлений у передмові Є. Ковальова, спирається передусім на дані перепису населення 1897 р. і, зрозуміло, не має відношення до опублікованих текстів.

Привертає увагу й те, що абсолютна більшість листів так або інакше стосується особи Григорія Галаґана. Він виступає і як автор, і як одержувач у 31 листі. Не вдаючись до дискусії з укладачами, поставлю запитання: наскільки репрезентативною стосовно такої масової соціальної верстви, як дворянство Лівобережної України, може бути ексклюзивна фігура однієї з найбагатших та найосвіченіших персон цього регіону.

Відбір персоналій, які, на думку укладачів, повинні представляти україномовні епістолярні практики, також викликає сумніви і виглядає не достатньо продуманим. Іменний перелік учасників дистанційної письмової комунікації, мабуть, за винятком П. Рославської, біографія якої невідома, свідчить, що перед нами листування осіб, які репрезентують найактивніших діячів «українського національного відродження», для яких писання українською мовою було важливою демонстрацією своєї індивідуальної мовно-культурної ідентичності. Проте метою археографічної публікації було підтвердження широкого використання української мови не лише у провідників національної справи, а й у середовищі багатотисячної дворянської верстви.

Справедливо наголошуючи на зростанні частки україномовного листування у спілкуванні лідерів соціальної активності 1840—1850-х років як

одного з аргументів на користь значної, а іноді й вирішальної ролі дворянства у складних процесах формування параметрів української національної ідентичності та національного культурного руху, укладачі хрестоматії оминають питання співвідношення мовних режимів епістолярної спадщини дворянства та його лідерів протягом ХІХ ст. Ознайомлення студентів з опублікованими текстами може справити неадекватне враження щодо гомогенності епістолярних та мовних практик дворянства. Між тим проблема співвідношення, динаміки, взаємодії множинних мовних практик різних соціальних і регіональних дворянських спільнот на різноманітних рівнях соціальної та індивідуальної комунікації, в різних суспільних і особистих контекстах справді заслуговує на прискіпливу увагу та ґрунтовне дослідження. Інтерпретація мовно-культурних процесів «довгого» ХІХ ст. у конфронтаційних категоріях виключення, без урахування складних і динамічних ієрархій множинних, включених, а нерідко й ситуативних лояльностей, може призводити до суттєвого спрощення в розумінні їхніх змісту та динаміки.

Проте, незважаючи на цілу низку дискусійних питань, вимушених та випадкових упущень, колектив укладачів збірника україномовних епістоляріїв дворянства ХІХ ст., студентів істориків і філологів, спільноту українських гуманітаріїв можна привітати з реалізацією важливого науково-дидактичного проекту. Уведені вперше, або як археографічні повтори зразки епістолярної культури не лише приречені стати цінним і цікавим навчальним посібником, але й іще одним вагомим аргументом у науковій дискусії щодо ролі і місця дворянства у формуванні модерного українського етнонаціонального проекту та його мовної складової.

Наукова новизна полягає в тому, що аналітично репрезентований оригінальний археографічний проект створений на межі історичної науки та порівняльно-історичного мовознавства. Виявлені суперечності у справі підготовки археографічних видань для різних наукових та цільових аудиторій. Підкреслена органічна конфліктність дидактичних та академічних археографічних публікацій. Виявлені і запропоновані можливі механізми в пошуку компромісів під час підготовки археографічних видань синтетичного характеру. Підкреслено проблемність, а водночас актуальність і перспективність археографічної роботи для освоєння українською історичною наукою нових проблемно-тематичних просторів.

Висновки. Публікація україномовних зразків дворянської письмової комунікації першої половини ХІХ ст. стала результатом творчих зусиль провідних істориків та мовознавців Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка, що підтверджує реноме цього закладу як одного з провідних осередків археографічної практики в сучасній українській історіографії. Унікальність видання визначена як його розташуванням у міждисциплінарному просторі соціальної, інтелектуальної історії та по-

рівняльно-історичного мовознавства, так і між запитами майбутніх істориків і філологів та очікуваннями фахівців.

Опубліковане листування представників соціальної еліти переконливо доводить активну присутність в їхній письмовій комунікації української мови та спростовує стійкий історіографічний стереотип щодо «денационалізації» провідної верстви. Водночас відбір виключно україномовного епістолярю порушує питання про виявлення адекватної структури мовного режиму спілкування дворянства Лівобережної України в цілому. Реалізація цього проекту поставила низку дискусійних питань щодо методів підготовки крупних археографічних проєктів з різнонаправленим цілепокладанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Содержание актов об околичной шляхте // Архив Юго-Западной России. Киев. 1867. Ч. 4. Т. 1: Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. С. 1—62.
2. Будзар М. Розмова звіддаля: антропологічний сенс листування // Український дворянський епістолярій : хрестоматія / упоряд.: М. Будзар, М. Вінтонів, А. Гедь, О. Іванюк, Є. Ковальов, О. Матвієнко. Київ, 2025. С. 38—54.
3. Вінтонів Т., Матвієнко О. Лінгвістичні зауваги до «Українського дворянського епістолярю» // Український дворянський епістолярій : хрестоматія / упоряд.: М. Будзар, М. Вінтонів, А. Гедь, О. Іванюк, Є. Ковальов, О. Матвієнко. Київ, 2025. С. 27—37.
4. Григорій Галаган. Журнал (1836—1841) / упоряд.: М. Будзар, Є. Ковальов. Київ, 2020. 248 с.
5. «До тебе прихильна, дарма, що кавалергард»: листи Є.І. Милорадович до Г.О. Милорадовича (1860—1865). Чернігів, 2002, 104 с.
6. Журба О., Литвинова Т. Рефлексії з приводу археографічного видання «З Галаганівського архіву» 2017—2020 рр. // Український історичний журнал. 2024. № 4. С. 193—206.
7. Журба О.І. Київська археографічна комісія. 1843—1921. Нарис історії і діяльності. Київ, 1993. 182 с.
8. Иванишев Н. Сведения о начале унии, извлеченные из актов Киевского центрального архива // Русская беседа. 1857. Т. 3. Кн. 11. Отд. 2. С. 1—61.
9. Ковальов Є. Історичні зауваги до «Українського дворянського епістолярю» // Український дворянський епістолярій : хрестоматія / упоряд.: М. Будзар, М. Вінтонів, А. Гедь, О. Іванюк, Є. Ковальов, О. Матвієнко. Київ, 2025. С. 8—26.
10. Листи Петра Редкина Василю Тарновському-старшому: 1833—1866 / упоряд.: М. Будзар, Є. Ковальов, С. Половнікова, Н. Самохіна, Т. Терещенко. Київ, 2021. 184 с.
11. Литвинова Т. «Поміщицька правда». Дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII — у першій половині XIX століття (ідеологічний аспект). Дніпропетровськ, 2011. 732 с.
12. «Ми виїхали з Сокиринців...»: тревелоги родини Галаганів : док. монографія / упоряд.: М. Будзар, Є. Ковальов. Київ, 2019. 516 с.

13. Письма В.И. Туманского С.Г. Туманской (Милорадович) // Шемшученко Ю. Наш друг Туманский. Киев, 2000. С. 443—522.
14. Український дворянський епістолярій : хрестоматія / упоряд.: М. Будзар, М. Вінтонів, А. Гедьо, О. Іванюк, Є. Ковальов, О. Матвієнко. Київ, 2025. 244 с.
15. «Я маю намір з моїх листів до тебе зробити свій журнал...»: листи Григорія Галаґана до дружини / упоряд.: М. Будзар, Є. Ковальов. Київ, 2017. 136 с.

Отримано 10 лютого 2025 р.

REFERENCES

1. Antonovych V. Soderzhanie aktov ob okolichnoi shliakhte [Contents of acts on outlying gentry]. *Arkhiv Iugo-Zapadnoi Rossii* [Archives of South-West Russia]. Pt. 4. Vol. 1: Akty o proiskhozhdenii shliahetskikh rodov v Iugo-Zapadnoi Rossii [Acts on the origin of noble families in South-West Russia]. Kyiv, 1867. Pp. 1—62. [In Russian].
2. Budzar M. Rozмова zviddalia: antropohichnyi sens lystuvannia [Conversation from distance: anthropological meaning of correspondence] // *Ukrainskyi dvorianskyi epistoliarii: khrestomatiiia* [Ukrainian noble epistolary: reader's guide] / M. Budzar, M. Vintoniv, A. Hedio, O. Ivaniuk, Ye. Kovaliov, O. Matviienko (Comps.). Kyiv, 2025. Pp. 38—54. [In Ukrainian].
3. Vintoniv T., Matviienko O. Linhvistychni zauvahy do “Ukrainskoho dvorianskoho epistoliariiu” [Linguistic notes on the “Ukrainian noble epistolary”] // *Ukrainskyi dvorianskyi epistoliarii: khrestomatiiia* [Ukrainian noble epistolary: reader's guide] / M. Budzar, M. Vintoniv, A. Hedio, O. Ivaniuk, Ye. Kovaliov, O. Matviienko (Comps.). Kyiv, 2025. Pp. 27—37. [In Ukrainian].
4. Hryhorii Galagan. Zhurnal (1836—1841) [Hryhorii Galagan. Journal (1836—1841)] / M. Budzar, Ye. Kovaliov (Comps.). Kyiv, 2020. 248 s. [In Ukrainian and Russian].
5. “Do tebe prykhylna, darma, shcho kavalerhard”: lysty Ye.I. Myloradovych do H.O. Myloradovycha (1860—1865) [“I am fond of you, even though you are a cavalry guard”: letters from Ye.I. Myloradovych to H.O. Myloradovych (1860—1865)]. Chernihiv, 2002. 104 p. [In Ukrainian and Russian].
6. Zhurba O., Lytvynova T. Refleksii z pryvodu arkheohrafichnogo vydannia “Z Galaganivskoho arkhivu” 2017—2020 rr. [Reflections on the archaeographic publication “From the Galagan Archive” 2017—2020]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal]. 2024. No. 4, pp. 193—206. [In Ukrainian].
7. Zhurba O.I. Kyivska arkheohrafichna komisiia. 1843—1921. Narys istorii i diialnosti [Kyiv Archaeographical Commission. 1843—1921. Sketch of its history and activities]. Kyiv, 1993. 182 p. [In Ukrainian].
8. Ivanishev N. Svedeniia o nachale unii, izvlechennye iz aktov Kievskogo centralnogo arhiva [Information about beginning of union, extracted from acts of the Kyiv Central Archive]. *Russkaia beseda* [Russian conversation]. 1857. Vol. 3. Book. 11. Pt. 2, pp. 1—61. [In Russian].
9. Kovalov Ye. Istorychni zauvahy do “Ukrainskoho dvorianskoho epistoliariiu” [Historical notes to “Ukrainian noble epistolary”] // *Ukrainskyi dvorianskyi epistoliarii: khrestomatiiia* [Ukrainian noble epistolary: reader's guide] / M. Budzar, M. Vintoniv, A. Hedio, O. Ivaniuk, Ye. Kovaliov, O. Matviienko (Comps.). Kyiv, 2025. Pp. 8—26. [In Ukrainian].
10. Lysty Petra Redkyna Vasyliu Tarnovskomu-starshomu: 1833—1866 [Letters from Petro Redkyn to Vasyli Tarnovskiy the Elder: 1833—1866] / M. Budzar, Ye. Kovaliov,

- S. Polovnikova, N. Samokhina, T. Tereshchenko (Comps.). Kyiv, 2021. 184 p. [In Ukrainian and Russian].
11. Lytvynova T. “Pomishchytska pravda”. Dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy ta selianske pytannia naprykintsi XVIII — u pershii polovyni XIX stolittia (ideolohichniy aspekt) [“Landlord’s Truth”. Nobility of Left-Bank Ukraine and Peasant Question in the late 18th — first half of the 19th century (Ideological Aspect)]. Dnipropetrovsk, 2011. 732 p. [In Ukrainian].
 12. “My vyikhaly z Sokyryntsiv...”: trevelohy rodyny Galaganiv: dok. monohrafiia [“We left Sokyryntsi...”: travelogues of the Galagan family: documentary monograph] / M. Budzar, Ye. Kovaliov (Comps.). Kyiv, 2019. 516 p. [In Ukrainian and Russian].
 13. Pisma V.I. Tumanskogo S.G. Tumanskoi (Miloradovich) [Letters from V.I. Tumansky to S.G. Tumanskaia (Miloradovich)] // Shemshuchenko Yu. Nash drug Tumanskii [Our friend Tumansky]. Kyiv, 2000. Pp. 443—522. [In Russian].
 14. Ukrainskyi dvorianskyi epistolarii: khrestomatiia [Ukrainian noble epistolary: reader’s guide] / M. Budzar, M. Vintoniv, A. Hedio, O. Ivaniuk, Ye. Kovaliov, O. Matviienko (Comps.). Kyiv, 2025. 244 p. [In Ukrainian].
 15. “Ia maiu namir z moikh lystiv do tebe zrobyty svii zhurnal...”: lysty Hryhoriia Galagana do druzhyny [“I intend to make my journal out of my letters to you...”: letters of Hryhoriy Galagan to his wife] / M. Budzar, Ye. Kovaliov (Comps.). Kyiv, 2017. 136 p. [In Ukrainian and Russian].

Received on February 10, 2025

Oleh Zhurba

Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-7800-0743

E-mail: zhurba.@i.ua

UKRAINIAN-LANGUAGE EPISTOLARY HERITAGE OF NOBILITY OF LEFT-BANK UKRAINE

The purpose of the work is to present and analyze the publication “Ukrainian noble epistolary: reader’s guide” as a scientific and didactic project designed to use archaeographic methods to refute the persistent historiographic stereotype regarding the “denationalization” of the social elite of Left-Bank Ukraine in the 19th century, its “betrayal” of national interests. **The methodological basis** was the use of methods of source, historiographic and archeographic analysis, which made it possible to demonstrate the composition, informational and didactic potential of the anthology, the principles of selecting sources for publication, the archeographic and historiographic contexts of the project, identify debatable issues of introducing the epistolary heritage of the 19th century nobility into scientific circulation, and express one’s own position on the conflict between historical and linguistic archeographic publications and ways to possibly overcome it. **The scientific novelty** lies in the fact that an original thematic archaeographic project created on the border of historical science and comparative historical linguistics is analytically represented. Contradictions in the preparation of archaeographic publications for different scientific and target audiences are identified. The organic conflict of didactic and academic archaeographic publications is emphasized. Possible mechanisms for finding compromises during the preparation of archaeographic publications of a synthetic

nature are identified and proposed. The problematic nature, and at the same time the relevance and prospects of archaeographic work for the development of new problem-thematic spaces by Ukrainian historical science are emphasized. **Conclusions.** The publication of the Ukrainian noble epistolary was the result of the creative efforts of historians and linguists of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, which confirms the reputation of this institution as one of the leading centers of archaeographic practice in Ukrainian historiography. Samples of correspondence of representatives of the social elite convincingly prove the active presence of the Ukrainian language in their written communication. At the same time, the implementation of this project raised a number of debatable questions regarding the methods of preparation (and the feasibility in general) of large archaeographic projects with multi-directional goals.

Key words: nobility of Left-Bank Ukraine, archaeographic practices, historical didactics, epistolary heritage, historiography of the history of Ukraine in 19th century, source studies.